

УДК: 323.14+316.42
Примљено: 24. априла 2009.
Прихваћено: 20. јуна 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2009.
год. 16. vol. 24.
стр. 111-134.

Александар Новаковић

Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛИЗАМ И ТРАНЗИЦИЈА **– о једном методолошки смисленом** **појму национализма –**

Резиме

У третирању питања односа национализма и транзиције у овом раду се полази од Андерсоновог (Б. Андерсон) одређења које у методолошком смислу омогућава вредносно неутралан приступ феномену национализма, како често није случај у стручној литератури. То је методолошки смислено и корисно решење јер се избегава осуђивање/похвала овог феномена или његових појединачних манифестација, већ се упућивањем на посебне политичке праксе и случаје документују његови позитивни/негативни ефекти. Даље, кроз анализу питања национализма у најновијим процесима глобализованог света, Европске Уније и Србије даје се одговор на степен (ин)компатибилности ових феномена, а посебно се образлаже случај српске транзиције и статуса национализма у српској политици указујући на крупне препреке у њиховом усаглашавању/помирењу.

Кључне речи: национализам, транзиција, институција слободног тржишта, реформе

Уобичајено је мишљење да су појмови транзиције¹⁾ и национализма суштински несагласни. У најмањем, они се *доживљавају* као такви. „Транзиција“ је реч страног порекла и код нас је у великој мери одомаћена и нашироко прихваћена као појам који означава процес преласка из једног ауторитарног

1) У овом раду се употребљава реч *транзиција* а не *трансформација* због тога што се он код нас користи у најширем опсегу као синоним за свеукупни преображај друштва и економије. Он дакле овде нема економистички призивак те би се могао разумети и у смислу термина *трансформација*.

поретка у поредак слободe и демократије. Национализам се разуме као неумерено истицање припадности једној нацији припадника те нације, као и истицање значаја и вредности националног идентитета/идентификовања, националне културе и обичаја. Процес транзиције имплицира *промену нечега из корена* док национализам није склон „реформисању“ већ инсистира на ономе што је наслеђено, ономе што представља „суштинско“ својство или „природу“ једног народа. Како транзиција подразумева имплементацију мера и стандарда који нису присутни у датој средини те, дакле, долазе „споља“, то велики број становника транзиционих земаља не гледа благонаклоно на реалне импликације овог процеса већ га доживљава као стварну „претњу“ по оно што је „познато“ и „признато“, „оно наше“. Ипак, у много случајева транзициона пракса документује релативно продуктиван однос национализма и транзиције. Управо је то основно питање овог рада. Да ли је национализам препрека или нужан услов транзиције? У којој мери је реч о два заиста међусобно несагласна појма? Ово питање је од несумњивог значаја за земљу попут Србије која је тек кренула пут своје трансформације, јер се одговором на њега могу створити претпоставке разумевања темпа и начина њене интеграције у свет консолидованих демократија.

ЗАМИШЉЕНОСТ И ИЗМИШЉЕНОСТ НАЦИЈЕ

У размишљању о овом проблему поћи ћу од одређења нације и национализма које је увео Бенедикт Андерсон у својој књизи *Нација: замишљена заједница*.²⁾ У разматрању проблема национализма Андерсон полази од троструке парадоксалности овог појма. Иако *модерног* порекла он се доживљава као *исконски, давнашњи*, те објективна научна анализа не може да стекне право свог ширег важења.³⁾ За већину људи овај појам представља нешто што је настало у давној прошлости. Моћ „бивања нацијом“⁴⁾ је толико велика да никаква научна истина

2) Бенедикт Андерсон, *Нација замишљена заједница*, Плато, Београд 1998.

3) Овиме се не заговара никакав *сциентизам* већ се упућује на чињеницу која је документована кроз мноштво историјских случајева и о чему је писао још Ернест Ренан у свом знаменитом есеју „Шта је народ?“. Видети: Ернест Ренан, „Шта је народ?“, Свети Сава, Београд, 1883.

4) „Бивање нацијом“ (*nation-ness*) је још један Андерсонов појам. Нав. дело 16. стр.

(у Поперовом смислу) не може да уздрма важење овог појма. Друга парадоксалност овог појма се састоји у томе што је он формално универзалан у смислу социо-културног концепта а да је истовремено изразито партикуларан. Тако постоји један основни концепт генерисања идентитета који се одређује преко речи „нација“ а да истовремено постоји велики број појединачних нација које се у већој или мањој мери разликују (ова парадоксалност би се могла изразити у хегеловским разматрањима дијалектичког проблема општег-посебног). И најзад, *трећа* парадоксалност произилази из велике политичке моћи коју поседује овај феномен а са друге стране његове слабе интелектуалне залеђине. Национализам није успео да створи велике мислиоце који би дали његово теоријско оправдање.

На ове парадоксе покушава да понуди одговоре Андерсенова дефиниција нације. По његовом мишљењу нација се одређује као „замишљена политичка заједница, и то замишљена као истовремено инхерентно ограничена и суверена“⁵⁾. Она је ограничена због тога што и највеће нације имају ограничен број својих припадника, односно како то Андерсон каже „ниједна нација не замишља да се поклапа са људским родом“.⁶⁾ Оне су, са друге стране, суверене јер је историјски суверенитет прешао са краљева и династија као посредника између „неба и земље“ на суверенитет припадника једне нације. Ипак, својство нације по коме се она разуме као нешто *замишљено* представља окосницу Андерсоновог одређења којим се постижу две ствари. Прво, избегава се есенцијалистичко и онтолошко квалификовање „суштине“ нације. Нације не поседују своју суштину *по* природи (антиесенцијализам одређења) нити постоје по природи (антионтолошки сегмент одређења) већ настају помоћу „замишљања“. Друго, оваквим одређењем постиже се продуктивност у методолошком смислу јер се избегава сврставање „за“ и „против“ национализма чиме се постиже комплексније разумевање статуса, вредности и улоге национализма у савременим политичким контекстима. Уколико се анализа креће методом која подразумева одбацивање национализма (под овим или оним разлогом) или пак, обратно, методом његовог величања и истицања, онда се не могу понудити објашњења случајева земаља у којима је национализам играо важну улогу у прихватању и изградњи вредности либералне демократије као и тамо где је представљао препреку. Феномен нација и национализма ће бити тумачен подједнако

5) Исто, 17. стр.

6) Исто, 18. стр.

са страстима супротних смерова. Стога Андерсонова дефиниција представља теоријски утемељено и практично поткрепљено гледање на феномен национализма. Но, да видимо шта заправо Андерсон подразумева под „замишљеном заједницом“. Зашто он користи управо овај термин? Овај израз му омогућава да направи одређену диференцију између различитих појава са двоструким смислом. С једне стране он жели да истакне одређено својство које је карактеристично за појам нације и национализма а са друге стране да одреди прави опсег производње и примене овог својства. Пошто ће о оном првом бити речи касније важно је рећи нешто о овом другом.

За разлику од „замишљених“ заједница за сврху анализе се може користити од њих различит појам „правих“⁷⁾ заједница. Таква заједница се може заснивати по Андерсону, само на личном познавању људи који формирају ту, „праву“ заједницу. У том смислу нечија породица представља „праву“ заједницу, такође се у њу могу укључити пријатељи или комшије, познаници које та особа виђа. У таквој заједници постоји личан и реалан контакт између припадника заједнице; особа у оквиру заједнице познаје све те људе и он/а и они/е заједно чине један одређени хоризонт заједништва-смисла. Другим речима исказано, тај хоризонт се успоставља на реалном нивоу.

Андерсон не користи израз „праве“ заједнице нити о ономе што би представљало контрарни појам појму замишљене заједнице говори у својој књизи.⁸⁾ Његово примарно интересовање је везано за питање национализма. Међутим, постоји једна могућност – која би се могла искористити за критику овакве концепције нације – релативизовање значења ове дефиниције преко расплињавања њеног смисла. Могло би се рећи да је појам „замишљања“ исувише растегљив појам и да је његова примена готово универзална и апсолутна. Наиме, чак и сваки лични контакт, упознавање и познанство, подразумева рад имагинације те је у извесном смислу увек *замишљен*. Одатле би следило да би се говор о нацији као *замишљеној* заједници могао односити и на „праве“ заједнице те би и „праве“ заједнице заправо биле „замишљене“! Овај аргумент, иако поседује одређену снагу у томе што му се не може оспорити важење чињенице да је имагинација свеприсутна у сазнајном процесу, па-

7) Овај термин овде има само употребу у смислу помоћи при анализи феномена „замишљене“ заједнице. Јер као што ћемо видети касније и *замишљене* заједнице су праве али у једном посебном смислу.

8) Појам „замишљене“ заједнице треба да омогући теоријско разумевање феномена нације и национализма а не да понуди теоријску алатку за јасно омеђавање једне од неке друге заједнице. Захтев за таквим одређењем једног феномена је можда својствен математици али не и друштвеној науци.

ти од замке солипсизма. Наиме, иако је у конкретним ситуацијама међусобног упознавања људи укључено и замишљање приликом креирања могућег заједништва, не може се занемарити оно што је примарно у овом процесу – *лични контакт*. Тај контакт је физички у широком смислу, рукујемо се, видимо се, разговарамо. Тек на тај начин *почиње* да се успоставља и креира нека врста заједништва која касније може да пређе у чвршћу форму заједништва, једне групе на пример или породице, комшилука итд. За разлику од тога нација се *примарно* и *првобитно* формира на *имагинарном* плану. Никада се не ступа у непосредан контакт са Нацијом, она се упознаје *посредно*. Дакле, *визија* нације се ствара првенствено на имагинарном пољу.⁹⁾

Међутим, то што нација представља *замишљену* заједницу по Андерсону не имплицира да је она *измишљена* заједница. Могуће неразумевања појма замишљања које даје ова дефиниција потиче од оне врсте размишљања и аргументисања које управо сам Андерсон жели да преиспита, правећи отклон спрам једног доминантног размишљања у оквиру марксистичке школе мишљења. Иако и сам долази из круга теоретичара ове оријентације, Андерсоново разумевање феномена национализма се не исцрпљује у познатом марксистичком анимозитету и стратегији негирања људске потребе за овом врстом припадништва и идентитета (указивањем на ефемерност и историчност национализма али и самих нација). По том схватању национализам значи само привремену етапу у развоју човечанства а продукт је патологије „буржоаских друштвених односа“ (Маркс, Енгелс). У том смислу национализам представља патолошку појаву која треба да доживи своје „превредновање“ или „превазилажење“ (*Aufhebung*). И заиста, уколико бисмо прихватили тумачење појма замишљања у смислу измишљања онда се ни ово Андерсоново одређење не би разликовало од већ постојећих одређења поменуте оријентације. Измишљена заједница је могућа као плод фикције. Тако се може измислити заједница X са становницима планете X. Такву врсту и рад имагинације не треба мешати са Андерсоновим појмом замишљања који треба да објасни реалне и сложене друштвене процесе који генеришу смисао „бивања нацијом“. Стога *нације и национализми представљају реалне феномене чија се производња врши на имагинарном плану*.

Но ни такво смештање проблема национализма и нације у оквир патолошког није неразумљиво и (практично) неоправдано

9) На пример путем породичног утицаја и система званичног образовања где се деца упознају са националном симболиком, историјом, културом и традицијом. У том смислу едукација нужно укључује и прихватање националне митологије као и генералног разумевања тога шта конкретну нацију чини специфичном.

када се имају у виду све катастрофе до којих је довела идеологија „крви и тла“. Стога и Андерсонов отклон спрема оваквог разумевања национализма није идеолошке већ критичке природе која укључује размишљање о једном теоријски плодном одређењу. Међутим, да би овај појам национализма и нације добио некакав позитиван смисао потребно је одредити начин настанка овог феномена проблематизујући, по Андерсоновом мишљењу, његове културне корене. На тај начин се кроз објашњење референцијалног оквира друштва пре и уочи појаве нација, жели објаснити корен настанка модерног национа. Тај референцијални оквир је представљао владајући хоризонт смисла уопште. Њега су испуњавала два културна система: *верска заједница и династичко краљевство*.¹⁰⁾

У време доминантности културног система верске заједнице разлике између заједница су се успостављале на основу конфесионалне припадности. За разлику од модерне форме заједнице у којој друштвена подела иде по линији припадности овом или оном националном, предмодерне заједнице се разликују у односу на припадност једној или другој религијској заједници. Бити *хришћанин* или *муслиман*, а не бити Енглец или Немац, била је основа идентификације и самоидентитета. Ову чињеницу често занемарују данашњи националисти. Верска заједница се успостављала помоћу система знакова, идиограма који су били познати њеним члановима. Иако нису говорили истим језицима њихово споразумевање је *a priori* било могуће на основу ових идеограма. Слика Христа, симбол вина или ускршње јаје представљали су интеграционе и идентификационе факторе који су превазилазили утицај разлика везаних за мноштво вернакулара. Међутим, општи медијум овог разумевања представљао је за сваку заједницу *језик*. У случају хришћанства латински, у исламској заједници арапски итд. По Андерсону „идеограми кинеског, латинског и арапског били су еманиције реалности, а не само произвољно и уметно створен систем за њезино представљање“.¹¹⁾ Реалност се успостављала на основу тих идеограма и они су представљали материју замишљања које је производило заједништво. Међутим, оно што у великој мери диференцира ову врсту заједнице од њене модерне форме (која се профилише кроз нацију) представља „нагон за обраћањем“ својствен религијума. Управо због тога што се „бити човеком“ није поимало у смислу

10) Исто, 28. стр.

11) Исто, 24. стр.

националности¹²⁾ обраћање је било пожељно и могуће на широјкој основи.

Други културни систем представља династичко краљевство. Успостављени смисао овог културног система је од касног средњег века стално слабио.¹³⁾ Ослањајући се на Ојербах (Erich Auerbach) Андерсон разлоге овог слабљења види у истраживању неевропског света које је проширило видике и у „уназађивању самог светог језика“.¹⁴⁾ Динамичка структура класичног монархијског суверенитета представљала је потпуну супротност суверенитета модерне националне државе. Док је у првом случају суверенитет подарен одозго – од самог бога а важење се простире онолико колико то одговара тренутној династичкој политици, дотле „према модерном поимању, сувереност се државе поштује и проводи безусловно и једнако на сваком четворном центиметру законом покривена подручја“.¹⁵⁾ Класични, монархијски суверенитет су карактерисале порозне границе које су често биле плод како ратова тако и породичних аранжмана.

Међутим, ни урушавање класичних монархија након великих револуција нити слабљење важећег смисла који су поштовале верске заједнице нису били сами по себи пресудни чиниоци настанка нације и национализма. За то је по Андерсону било заслужно стварање *нове концепције поимања времена*. Док је вечност религијског смисла била усидрена у сваком тренутку повести и представљала само један исти тренутак који је вечно истрајавао у садашњости обзнањујући у сваком тренутку божански поредак, дотле је нови поредак времена базиран на појму празног времена (испуњеног спољашњим карактеристикама једног календара) отворио нови начин разумевања света. Тако је разбијена залеђена структура светог времена и на површину је избиле бесконачно много појединачних тренутака које је сада требало повезати у одређен смисао. *Spiritus movens* оваквог процеса растакања доминантног смисла представљао је развој *штампе*.

12) Интересантно је видети шта за поимање једног просечног националисте представља став људи који не држе до националне самоидентификације. Према њима су националисти у неким случајевима чак мање трпељиви – називајући их „тикве без корена“, него према националистима других нација. (Ернест Гелнер сматра да за националисте „корени представљају симболе аутентичног хуманитета“. Видети у *Notions of Nationalism*, ed. by Sukumar Periwai, CEU, Budapest, London, New-York, 1995. стр. 4.) Ово поготово у случају када су ти „безкоренаши“ припадници исте нације као и они који их критикују.

13) Исто, 25. стр.

14) Исто, 26. стр.

15) Исто, 28. стр.

Тако долазимо до кључа за разумевање настанка нација и национализма. По Андерсону они су условљени дакле, као што је већ речено, не само растакањем владајућег смисла и система већ настанком и развојем *капитализма, штампе и неумитне разноврсности људских језика*.¹⁶⁾ Ова три фактора су дакле била кључна за развој „бивања нацијом“. Тако *штампани језици* представљају темеље националне свести на три начина:

- створили су унифицирана поља размене и комуникације испод латинског и изнад вернакулара;
- штампарски капитализам је учврстио језик што је током времена допринело представи његове древности;
- штампарски капитализам је створио језике власти другачијих од старих управних вернакулара.¹⁷⁾

Кроз анализу узрока настанка овог феномена објашњава се *модерност* нације и национализма. Појава нација и „бивања нацијом“ се приближно може временски одредити. По Андерсону неке нације започињу своје формирање већ у 15. и 16. веку, али се већина европских нација формира у 18. и 19. веку. Да би употпунио свој одговор везан за поменуте парадоксе Андерсон уводи у разматрање базичне моделе на основу којих су нове нације стварале своја друштвена уређења. У основи су се искристалисала два модела, један креиран на америчком континенту и европски модел. Овде наравно, није могуће разматрати детаљно њихове разлике и генезу како то овај аутор чини. Ипак, важно је рећи да они представљају оне матрице помоћу којих су разни „крадљивци идеја“ стварали своје нова нација. У том процесу старе династичке структуре прихватају „нова правила игре“ трансформишући своју наднационалну особеност у националну. Тако долази до формирања такозваног „службеног национализма“,¹⁸⁾ полако границе државе постају и границе нације. Појава „службеног национализма“ настаје као одговор на револуције из 1848. године и на захуктали рад филолога.¹⁹⁾

Тиме постаје објашњива велика разноврсност заједница успркос универзалности самог феномена нације. Оне су настајале процесом замишљања преко основних модела уз задржавање локалних специфичности. „Општост“ модела произашлог из пове-

16) Исто, 51. стр.

17) Исто, 50. стр.

18) Исто, 83. стр.

19) У том смислу је и Србија пратила развојни пут националних држава. Позната је улога Вука Караџића везана за увођење народног језика.

сних околности и новог схватања времена попуњена је локалним замишљањима („посебностима“).

ТРАНЗИЦИЈА НАЦИОНАЛИЗМА ОД ПРИЈАТЕЉА СОЦИЈАЛИЗМА ДО САВЕЗНИКА ЛИБЕРАЛИЗМА

Марксистичко предсказање изумирања нација доживело је свој хладни историјски деманти. Нације и национализми представљају свеprisутну појава и данас у времену европских интеграција и глобализације. Ипак, дошло је до извесних промена у поимању суверенитета који је некада представљао политички основ многих проблема индукованих парадигмом нација-држава. Национализам одавно није „једина игра у граду“. Као што смо видели, модерни, национални појам суверенитета представљао је један од битних елемената генерисања „тела“ нације. Чврсто дефинисана територија, политичке, економске и безбедносне институције, некада су биле снажно везане за *својину* одређене нације. Време интеграција растаче овако схваћену везу. Некада велике националне земље предају атрибуте суверености на нивое наднационалног одлучивања. То, ипак, не значи да национализми нестају. Иако нико неће порећи да и у садашњој Европи постоје екстремне групе и радикални национализми, чињеница је да национализам не представља више ону силу и ону опасност која је у споју са другим идеологијама била тако деструктивна.²⁰⁾ Ако је основно поље на коме је оперисао класични национализам (19-20. век) представљао политички сегмент а не културни, данас видимо да се „бивање нације“ полако сели у сферу културног и симболичког.

Ипак, то је само једна тенденција на коју указују процеси светских интеграција, безбедносних удруживања и нестајање класичног суверенитета на више планова широм света. Постоји и друга тенденција која је такође производ ових светско политичких кретања. Урушавањем суверенитета модерне државе преношењем широког спектра њених ингеренција на наднационални нивоу одлучивања, као што је то случај у пројекту Европске уније, *такође* се јачају постојећи национализми и стварају отпори код самих

20) Не треба подсећати на пројекат „национал социјализма“ или на још ранији пример I светског рата, времена у коме су колективне вредности (нације, вере, идеологије „крви и тла“) представљале доминанту политичког живота на основу које су владајући порци урушавали и спречавали развој недовољно учвршћених институција класичног либерализма.

националиста спрам оваких кретања.²¹⁾ Ово не треба да чуди с обзиром на то да се сами процеси интеграција покрећу супротстављајућим тенденцијама.²²⁾

Пример Европске уније је индикативан у овом смислу. Једна тенденција иде ка све већем економском протекционизму и што чвршћем политичком јединству (стратегија заступника „Европског Устава“) а друга, иако такође „проевропска“, инсистира на много уравнотеженијем, готово еволутивном приступу у развоју ЕУ.²³⁾ Ове две тенденције имају различито дејство на европске национализме. На пример, то на који начин и у којој мери ће се даље спроводити даља интеграција и нестајање суверенитета држава чланица у оквиру уједињене Европе зависи од тога која ће струја у Европској Унији однети превагу. Све већи економски протекционизам присутан кроз деловање и рад Европске Комисије и све већа бирократизација једне иначе прегломазне и високо бирократизоване политичке структуре, каква је свакако ЕУ, представља опасност за традиционалне вредности земаља чланица самих ЕУ; оних вредности до којих су ове земље дошле дугим низом векова, еволутивним током и развојем. Када протекционизам почне да нагриза основе либералног поретка на коме су изграђене државе чланице и када све веће економско регулисање на крају угрози и основе индивидуалне слободе²⁴⁾ ових земаља, стагнација постаје преовлађујуће стање а криза основна одлика.²⁵⁾ Јер логика протекционизма и економског планирања, супротно логици слободног друштва у коме слободно тржиште представља окосницу, намеће идеју економске једнакости чланица ЕУ, што нужно доводи до слабљења успешни-

21) Одбацивање „Лисабонског споразума“ (измењеног предлога такође одбаченог „Европског устава“) од стране Ирске на референдуму одржаном 2008. године, показује како национализам у неким случајевима може представљати позитивну силу која утиче на одустајање од исхитрених предлога, какав је сигурно „Лисабонски споразум“.

22) Видети мој рад „Процеси најновијих проширења Европске Уније: одриче ли се европска политика функционалистичког приступа?“, *Српска политичка мисао*, бр. 1-4, 2004, стр. 111-124.

23) Исто, стр. 112.

24) Под индивидуалним слободама се овде не мисли примарно на слободе у психолошком или политичком смислу. Институција приватног власништва и права на слободно располагање својином представљају *conditio sine qua non* слободе сваког појединца, па онда и друштва. Без ових институција нису могуће ни остале компоненте или типови слобода. О томе видети више у Милена Пеших, Александар Новаковић *Слобода и јавност – одређење, проблематизација и значај*, Институт за политичке студије, Београд 2008.

25) То је само један од сценарија „развоја“, сценарио који је тако добро познат свим становницима источне Европе.

јих земаља чланица. То ствара нове проблеме и производи осећај националне исфрустрираности становника ових земаља.²⁶⁾

Услед ових процеса карте на столу се поново мешају, што указује на појаву нових, чудних и готово изненађујућих идејних спојева. Тако, док су некада за национализам, како то примећује Јанковић,²⁷⁾ основно средство афирмације представљали суштински комплементарни елементи етатизма и филозофија затвореног тржишта, дотле је социјализам представљао његовог природног савезника. Оног тренутка када се социјалистичка парадигма и теоријски и практички исцрпла на националном нивоу (кроз пропаст концепта државе благостања²⁸⁾) и своје поље деловања преместила

26) О томе како „планерство одозго“ може стварати фрустрације говори следећи занимљив цитат из текста Ивана Јанковића објављеног на Интернет сајту www.katalaksija.com. Јанковић каже следеће: „Ако рецимо српски електроинжењер може да уради исти посао за енглеску фирму трипут јефтиније од енглеског, енглеска фирма ће ангажовати српског инжењера, а не енглеског, зато што жели да заради више а не мање. Ако хрватским радницима не треба пола места у управном одбору фирме, већ само добре зараде, и ако их је баш брига што могу да буду отпуштени без објашњења и отпремине, онда ће немачка фирма да запосли хрватске а не немачке раднике. А шта хоће поправљачи капитализма: да неко наднационално тело (ЕУ, ОУН, ...) забрани енглеској фирми да ангажује српског електроинжењера или немачкој да упосли јефтиније хрватске раднике, тако што ће српској и хрватској држави наредити да законски уведу једнако скупу и дестимулативну регулативу као у Енглеској или Немачкој. Ако Швеђани могу да пију воду из река, онда и Бугари има да пију воду из река, па макар цела привреда стала, јер ништа неће радити под тако постављеним еколошким стандардима. Ако у Немачкој малтене никог не смеш да запослиш, јер ако се испостави да ради лоше, никад нећеш моћи да га отпустиш због радног законодавства, онда и Пољаци има да уведу исто такво законодавство, јер тржиште је јединствено, па морају бити и „социјални стандарди“. А ко се буни, њему ћемо (осим претњи) рећи да је то добро за њега, јер доприноси јединству заједничког тржишта. То је европска варијанта приче о рационалном управљању глобализацијом и уравнотежењу тржишта.“

27) Исто, www.katalaksija.com. Треба такође подсетити да су у провобитној фази изградње модерних држава а у отпору спрам „стarih режима“ апсолутистичких монархија национализам и либерализам били често „савезници“. Тек по конослидовања нових држава нација долази до разилажења између њих. О томе видети код Гелнера (*Notions of Nationalism*, ed. by Sukumar Perival, CEU, Budapest, London, New-York, 1995. стр. 1-8.) Јанковићево упућивање се односи на период консолидованих националних држава.

28) Тврдња о „пропасти“ државе благостања може изгледати „нереална“ за већину која данас сматра да је тренутна криза у свету заправо показатељ принципијелних дефицита капитализма те да заправо сведочимо својеврсном „ривајалу“ концепта државе благостања као и кејзијанизма. Критика капитализма је увек била помодна, а нарочито у тренутку када би се у западном свету догодила нека економска или финансијска криза. Већи део критика треба одбацити на бази тога што представљају потврду овог феномена (помодности и популарности критике) и што, дакле, нису производ анализе онога што се десило у финансијском и банкарском сектору Сједињених Држава. За некога ко је заиста заинтересован за чињенице тј. за оно што се стварно десило, јасно је да је тренутна криза заправо производ *превеликог мешања државе* а не последица деловања слободног тржишта. О овоме као и о историјату криза у капитализму видети изванредну анализу у тексту Мирослава Прокопијевића „Капитализам и криза“ објављеног на интернет адреси: www.katalaksija.com. Прокопијевић тако каже да „Ове кризе тешко да би било да је држава својом регулациом није створила. Она то није урадила директно, већ индиректно, преко система подстицаја, којим је каналисала понашање пословних актера. Да држава није терала банке да улажу у нестандартне кредите, кризе не би

на интернационални ниво („хуманитарни“, идеја „светске владе“, „постнационалне констелације“) где се стратегијом „планирања“ протока роба, капитала и генерално регулацијом светских економских и финансијских токова обрушила на институције слободне економије националних држава, и као последицу имала слабљење економске утиковитости појединих земаља, тог тренутка се распао „брак“ национализма и социјализма.

Ова стратегија се огледа кроз изградњу „нормативне теорије либералне демократије у мултинационалном и постнационалном контексту“ како то предлаже Араш Абизаде²⁹⁾ или Јаел Тамир (Yael Tamir) у својој књизи о национализму. Наравно, Араш и Тамирова, као и много други левичарски интелектуалци под „либералном демократијом“ углавном подразумевају оно што под овим појмом подразумевају Ролс, Дворкин али и Хабермас. Не само да у овом појму „демократије“ скоро да и нема места за институцију слободног тржишта, већ је најновији тренд, што радови Абизадеа и Тамирове добро документују, да се одбаци и појам „културне нације“ до кога су држали чак и неки од истакнутих левичарских интелектуалаца (На пример Дејвид Милер) када су промишљали конститутивне претпоставке социјалне интеграције и идентификације у оквиру модела „либералне демократије“.³⁰⁾

Промену стратегије социјалиста Јанковић објашњава на следећи начин: „Међутим, левичари су, за разлику од старинских национал-романтичара и протекциониста ... брзо схватили да се дугорочно ништа не може учинити парцијалним затварањем националног тржишта. Уместо тога, они су дошли на генијалну идеју да међународну конкуренцију спрече тако што ће да инсталирају неку светску владу која ће да пропише стандарде регулације, висину пореза, царинске стопе и све друго целом свету, (али, разуме се, на нивоу пререгулисаних западних држава благостања) и тако у потпуности докину погубну конкуренцију, *outsourcing*, социјални

било. Да држава није емитовала више новца, тешко да би балон досегао ове размере. Да држава преко $F \& F$ није гарантовала кредите, то не би довело до ширења моралног хазарда и негативне селекције. Коначно, да држава сада не покушава да плати део цеха, сви бисмо научили једну важну лекцију. Овако, ствара се сцена да сличну грешку поновимо у некој другој ситуацији и у неком другом времену.”

- 29) Видети његов текст „Does Liberal Democracy Presuppose a Cultural Nation? Four Arguments“ у *American Political Science Review*, Vol. 96. No. 3, p. 508.
- 30) Видети такође: Arash Abizadeh, „Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism“, *The Journal of Political Philosophy*, Volume 12, Number 3, 2004 и „Liberal Nationalists versus postnational social integration: on the nation's ethno-cultural particularity and 'concreteness'“ у *Nations and Nationalism*, 10 (3), 2004; David Miller, *On Nationality*, Oxford, University Press, 1995; Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, 1993.

дампинг и сличне ужасе неолибералне глобализације. Биће једна ципела за све величине, и онај ко проба рецимо да смањи порезе испод оног што му нареди светска влада биће законски кажњен. Урадити исто оно што су радили кроз цео XX век, али овај пут са глобалног нивоа! И што је посебно zgodно са овом идејом, нико неће моћи да их оптужи да греше, јер неће моћи да направи поређење са нечим другим. Ако се социјализам уведе у једној или неколико земаља, а у другима не, сви ће да виде да то не ради и да је боље у капитализму. Али ако социјалну државу наметнемо целом свету одједном, нико то неће моћи да упореди ни са чим другим. Грешке интервенционизма ћемо онда комотно моћи да приписујемо тржишту, и штавише, да их користимо као аргумент за увођење нових и нових интервенција.³¹⁾

Јанковић упућује на примере многих земаља и националних политичких елита које све више увиђају да најбољи начин за одбрану нације или „бивања нацијом“ не представља тип „затворене трговачке државе“ (Фихте) већ напротив, поспешивање домаће економије на принципу слободног тржишта у оквирима националне државе! Прихватањем основних тековина либерализма у Фридмановом (Milton Friedman), Хајековом (Friedrich August von Hayek) или Мизесовом (Ludwig von Mises) смислу (индивидуалних слобода, слободног тржишта и владавине права) уз инсистирање на националном државном суверенитету (у смислу отпора економској регулацији наднационалних институција, попут ЕУ, ОУН или кроз идеју „светске владе“) национализам може постати (ненамеравани) савезник либерализму.³²⁾ Велики економски успех Велике Британије за време премијерских мандата Маргарет Тачер, као егземпларан пример из не тако давне прошлости, и свеж пример источноевропских земаља (посебно пример Чешке и политичке идеологије Валцава Клауса) указују на спој либерализма и национализма који је у пракси био веома успешан.

Могућност овог „позитивног“ споја ствар је околности и не представља правило. Уобичајено је да националистичке политике широм света и даље руковођене етатизмом и регулацијом уништавају било какав заметак слободног друштва. Када у једном друштву институције економских и политичких слобода нису обезбе-

31) Видети: Иван Јанковић „Либерални национализам“, www.katalaksija.com.

32) У овом раду се под либерализмом или класичним либерализмом подразумева оригинално значење овог термина које означава залагање за институције индивидуалне слободе, слободног тржишта и владавине права. Дакле, под либерализмом се овде не подразумева искључиво политички либерализам који је „очишћен“ од наведених састојака изворног одређења (Дон Ролс) и који представља теоријску основу савременог америчког и европског „либерализма“.

ђене бар у минималној мери онда деловање национализма може готово извесно имати погубне последице. Тада имамо познати и уобичајени спој национализма и социјализма.

Све то упућује на сложеност феномена национализма, нарочито у свеопштим транзиционим токовима (транзиција на микро и макро нивоу). Имајући то у виду, Андерсонова дефиниција национализма представља погодан методолошко средство да се о национализму размишља „хладне главе“ без прибегавања уобичајеном левичарском ресантиману и острашћености али и без плитке, површне и такође острашћене идолатрије национализма самих националиста. Ипак, у неким случајевима, нарочито у оним у којима непромишљени подухвати социјалистичких интелектуалаца и светских „policy maker“ чинилаца прете да угрозе основне вредности Западне цивилизације, наизглед парадоксално, управо национализам остаје важан фактор који се може одупрети оваквим опасним тенденцијама.

КОЛАПС СРПСКЕ ТРАНЗИЦИЈЕ – ТРАНЗИЦИЈА СХВАЋЕНА КАО „ИЗДАЈА“ ПОСЕБНОСТИ

Међутим, ако су такве тенденције (и не само тенденције) присутне у свету и Европи шта се дешава са Србијом? Како стоји ствар са транзицијом у постмилошевићевској Србији? На то питање ће засигурно дати одговор наша политичка пракса. На теоријском плану је могуће размислити у ком степену је домаћи национализам сагласан са европским интеграцијама и са стремљењем Србије ка Европској унији.

Иако ни друге транзиционе земље нису биле имуне на националистичке стратегије и политике, морају се имати у виду специфични услови у којима Србија започела свој транзициони пут. Треба поћи од чињенице да је Србија и у старој Југославији (СФРЈ) припадала оној групи република у којима се статусна конзистенција и класна хомогенизација није довршила,³³⁾ те да је владајући слој „успешно“ прихватио позив „одоздо“. Комунистичка елита не само да је задржала власт и после рушења берлинског зида већ је прихватила нову основу свог легитимитета изграђену на националној еуфорији. Почевши са проблемом у сопственој републици (АП Косово) милошевићевска поли-

33) Младен Лазић, *Систем и слом: Распад социјализма и структура југословенског оруштва*, Филип Вишњић, Београд 1994, стр. 85-115.

тика ствара нове кризе представљајући суседе као „исконске непријатеље“ да би на крају своје владавине успела да готово у потпуности поништи добар део двовековног модерног развоја Србије, улазећи у сукоб са најмоћнијом светском војном организацијом и нарушавајући, у великој мери, односе са најснажнијим и најнапреднијим земљама света. Уместо да започне са реформама преласка од социјализма у систем либералне демократије, Србија је почетком деведесетих година прошлог века, „замрзнула“ социјализам,³⁴⁾ са једне стране, док је са друге, захваљујући ауторитарној и опресивној политици Слободана Милошевића почела да води изразито националистичку политику, која је резултовала мноштвом сукоба на подручју бивше СФРЈ и која је од сопствених становника створила заточенике, а од саме земље „црну рупу“ на Балкану. Као очекивана последица и пратећи састојак ове политике, створила се изразита ксенофобија и посебно изражени антиамериканизам.

За разлику од примера Србије, успешне транзиционе земље су са једне стране снажно инсистирале на свом европском пореклу и некадашњој демократској традицији док су са друге стране правиле значајан отклон према некадашњем Совјетском Савезу и садашњој Русији као негативном примеру од којег су морале да се дистанцирају. Слика бастиона комунизма и тортуре, назадовања и сиромаштва представљала је (и још увек представља) снажан мобилизациони чинилац за конституисање „модерног“ идентитета ових земаља; идентитета који је непомирљив са вредносним оквиром совјетске ере. Земље попут Пољске, Чешке, Естоније, Мађарске и других, имале су ту (историјску) срећу да је њихов начин замишљања заједнице на почетку транзиционих кретања био сагласан са захтевима времена и цивилизацијских норми.³⁵⁾

34) Током деведесетих година никакве суштинске реформе нису спровођење, држава је управљала економијом („друштвена“ и „државна својина“ као доминантни систем власништва - што је био случај и у комунизму) уз ограничени „интерну“ приватизацију 1995. године, када су неки социјалисти постали ван очију јавности „капиталисти“.

35) Након пада берлинског зида у овим земљама је постојао чврст консензус политичких и интелектуалних елита око приближавања и интеграције са Европом, тј. тадашњом Европском заједницом. О пољском случају и типовима национализма присутних на почецима транзиционих кретања Skotnicka-Illasiewicz и Wesolowski кажу следеће: „Традиционално, европски „Запад“ увек је био базична тачка референце пољске интелектуалне елите. Након пола века доминације „источног“ угњетавања и принуде било је једино природно да се Пољци окрену „Западу“ у тренутку када су повратили потпуни суверенитет 1989. године.“ Видети текст ових аутора „The Significance of Pre-conceptions” у Зборнику *Notions of Nationalism*, ed. by Sukumar Periwal, CEU, Budapest, London, New-York, 1995. стр. 209. (прев. А.Н.)

Изгледа да то није случај са Србијом. Поимање транзиције се у крајњој линији креће од номиналног признавања њене неопходности до несвесног става (код неких чак и свесног) израженог у парадоксалној синтагми „промена је потребна али се не треба мењати“.³⁶⁾ Такви ставови, поготово када полазе од политичке елите, знатно могу отежати и успорити трансформацију земље.

Након петооктобарских промена очекивања брзих, ефикасних и успешних реформи као и брзих интеграција и радикалног обрачуна са политичким наслеђем недавне прошлости, била су велика. Задовољавање оваквих очекивања подразумевало је политички консензус око кључних и ургентних политичких питања. Једна од ставки овог консензуса представљало је питања односа Србије према међународној заједници, посебно односа према оном делу ове заједнице који није имао разумевања за политику Милошевићевог режима.

Укључивање Србије у међународну заједницу није текло равномерно по свим нивоима. Прави сукоби у оквиру владајуће елите коју је тада представљала коалиција ДООС³⁷⁾ настали су поводом интензивирања сарадње у смислу преузетих међународних обавеза, иако су ове обавезе (сарадња са Хашким судом) ратификоване од стране СР Југославије, дакле у време владавине Слободана Милошевића. Наизглед парадоксално, сукоб у оквиру владајуће групе није настао због различитих погледа на решавање проблема економске кризе и сиромаштва становништва, због либералног приступа у економији који би спроводио „шок терапију“ или због неке амбициозне социјално оријентисане економске политике (сукоби овог типа су се појавили нешто касније, као „уље на ватру“ запаљиве послепетооктобарске политичке стварности) већ управо у оном домену политике за који се предпостављало да постоји предреволуционарни консензус главних актера смене „старог режима“. У ситуацији у којој је требало кренути са ујурбаним економским реформама које би почеле да опорављају земљу исцрпљену деценијском девастацијом, националистичка карта се поново извукла

36) Запањујућа је изјава некадашњег премијера Србије Војислава Коштунице који је довео у питање императиве приближавања и уласка Србије у ЕУ рекавши да се Србија „већ налази у Европи“ подразумевајући да географска припадност имплицира вредносну идентификацију. Ипак, овакав став српског политичара није оригиналан и не представља особеност српске транзиције. Готово исто мишљење се могло чути на почетку полске транзиције, на шта упућују Skotnicka-Illasiewicz и Wesolowski: „Једна стратегија представља наглашавање да ‘Пољска јесте у Европи’, ‘никада није ни напустила Европу’, *ergo* ‘нема ни потребе повратку Европи’“. Видети наведени текст, стр. 220.

37) „Демократска опозиција Србије“. Ову иначе веома хетерогену групу сачињавало је деветнаест странака, политичких удружења и покрета.

на сто преко питања сарадње са Хашким трибуналом. Изостанак сарадње један део политичке елите (тадашњи председник СР Југославије Војислав Коштуница, његова ДСС, црногорски СНП као и опозиција у Србији) правдао је генералним увидом да они који долазе након владавине једног ауторитарног режима не треба да полажу рачуне за штете који је он направио у прошлости. Завршну тачку на коначном раскиду унутар коалиције која је свргла Слободана Милошевића са власти (ДОС) представљао је управо случај његовог испоручивања Хашком трибуналу који је домаћој јавности представљан од једног дела ове групације као и од великог дела опозиције као атак на „национално биће“.

Суштинско неслагање око политике земље главних протагониста у власти након Петог октобра, ратно наслеђе и повезаност власти, служби безбедности и мафије, политичко двовлашће (једну власт оличавао је Председник СРЈ Војислав Коштуница а другу Председник Владе РС Зоран Ђинђић) у земљи и последично блокада реформских корака произвели су јаку поларизацију и конфузију међу становништвом које је очекивало позитивне промене а добило политичку кризу индуковану круцијалним неслагањем у оквиру „реформског“ фронта. Императиви живота, побољшања стандарда, опоравка уништене економије и разорне земље као и изградње новог и повољнијег имица земље гурнути су у други план захваљујући оживљавању националистичке политике што документује наведени случај проблема у сарадњи са Хашким трибуналом. Тај случај, као и многи други (посебно значајан је случај убиства првог демократског премијера Зорана Ђинђића) представља индикатор „заустављене“ или „блокиране“ транзиције која се десила у Србији након Петог октобра. Од стране једног дела политичке елите идеје реформисања и транзиције успешно су представљене као „издаја посебности“.

За објашњење збивања у послепетооктобарској Србији, као и места, улоге и значаја национализма у односу на транзицију, посебно је интересантан политички феномен који се јавља када релевантна политичка група (политичка елита или поједини политички актери) у једном друштву монополизује и наметне „дискурс“ патриотизма и постане једини арбитар тога шта је и у којој мери у сагласности са оним што она тумачи као „национално биће“ (или онога што је „наша природа“). Политичка сцена се тада поларизује на „пријатеље“ и „непријатеље“, „патриоте“ и „издајнике“, „зло“ и „добро“ а политички противници, заправо они који по самопроглашеним гласноговорницима националног бића нису „на линији“, не представљају ништа више до „непријатеље“, „издајнике“ и „зло“.

Превага политичке демагогије и популизма протканих националном реториком особина је друштва са озбиљним структуралним проблемима. У развијенијим друштвима политичка демагогија образована на овој матрици, иако увек присутна, не може представљати доминантни политички дискурс нити основу мобилизације становништва и придобијања гласова на изборима. Као земља која је током деведесетих година прошлог века прошла кроз неколико ратова, нагло осиромашење становништва, аутократску владавину и често редефинисање државног статуса (од СФРЈ Југославије, СР Југославије, Државне заједнице Србије и Црне Горе до Републике Србије), Србија је и даље остала веома подложна разним врстама демагогије и популизма, од којих националистичка представља доминанту. Када се томе додају политичке „рак ране“ са којима ниједна владајућа гарнитура од петооктобарских промена није могла да се избори, попут „хашког“ и „косовског“ питања а које су у великој мери производ националистичке политике режима из деведесетих година, постаје јасно да се свака врста покушаја спровођења корених реформа политичког и економског система готово нужно спречава од стране оних политичких актера који нису спремни (вероватно ни способни) да се одрекну својих партијских интереса, политичке демагогије и популизма.

Такође, непостојање стабилних институција владавине права као и сигурности власничких права и могућности слободног пословања додатни су проблеми који отежавају природни ток реформи и превазилажења економско-политичке кризе у Србији. Јер се политички естаблишмент, било да је реч о његовој левој или десној страни, чврсто држи протекционистичког модела који онемогућава развој економије и просперитет друштва. Стога, сценарио који у национализму види могућу брану од опасности „спољног“ протекционизма и регулације (извандражавно, наднационално креирање економске политике земаља) се никако не може односити на Србију. Тако се заостајању Србије у свим аспектима њеног развоја и трансформације у односу на земље југоисточне Европе придружује такође и заостајање у смислу раскида везе протекционизма и национализма о којој је раније било речи. Економска политика својствена „социјализму са хуманим лицем“ (који је и даље у лепом сећању већег дела становништва а који је био производ великог задуживања некадашње Југославије) представља најмањег заједничког садржиоца левице и деснице у Србији. Великој већини српских политичких партија блиске су идеје великог државног апарата, уплитања државе у сферу економије и свеобухватне и амбициозне социјалне политике. То значи да национализам у Србији

не може, бар не у догледно време, играти конструктивну улогу јер симбиоза протекционизма и национализма онемогућава било какав озбиљан и убрзан економски (а ни политички) развој друштва. У најмањем, истрајавајућа пракса да се по сваку цену држава задужује код међународних институција да би попунила текуће буџетске дефиците и осигурала стабилност домаће валуте представљају добро знане механизме очувања „социјалног мира“ познатог још из ере титоизма. На кратке стазе то може имати позитивне ефекте ограниченог типа али дугорочно то представља огромно оптерећење за слабу и презадужену српску економију.

Са краћим „историјским“ упућивањем у случај српске транзиције и уз објашњење феномена који су довели до заустављања и „блокирања“ овог процеса враћамо се питању с почетка овог рада. За разумевање односа транзиције и национализма важно је имати у виду чињеницу да снага и моћ национализма потиче од тога што се он *доживљава* као *природан*. Сматра се да је он нешто што представља суштинску особеност људских бића.³⁸⁾ Та *природност* национализма јесте оно што по Андерсону чини његову најважнију карактеристику. Ова особеност га разликује од идеологија које испрва човеку прилазе такорећи споља, па их он усваја или не (марксизам, либерализам...). Национализам се наспрам њих доживљава као природна карактеристика (бити жив, бити плавокос, бити Србин (?)). Иако није природан (већ историјски) он се *доживљава* као такав па је за самоперцепцију његових актера ирелевантно да ли је реч о *правој* или само *замишљеној* природи. Ова чињеница сама по себи не значи много поготово ако се у виду има методолошки аспект Андерсоновог одређења. Самоперцепција природности феномена (који по себи није природан) не говори аутоматски у прилог његове ништавности, како то, када размишља о национализму, мисли већина марксистички или социјалистички оријентисаних интелектуалаца. Оно што је релевантно јесте да оваква, замишљена или не, „природа“ или „природност“ може бити у колизији са реформским политикама. Велики број проблема у имплементацији нужних реформских мера и спровођења и окончања процеса транзиције настају онда када становништво земаља захваћених овим процесом перципира сам процес и његове мере као нешто што нужно наноси одређену неправду оном *природном* у човеку, „бивању наци-

38) На ову тезу упућује Ернест Гелнер: „...Јеврејин може бити људско биће за неког кантовца све док дели принцип ума. (...) Али за националистички етос то више није нешто што вас чини људским бићем; напротив, то вас чини сумњивим уколико вас и не искључује из рода људских бића.“ Видети у *Notions of Nationalism*, ed. by Sukumar Perival, CEU, Budapest, London, New-York, 1995. стр. 5. (прев. А.Н.)

јом“. Реформске мере и императив транзиције сваки националиста *може* доживети као атак на сопствено биће и биће своје нације. То је најчешће случај када се транзиција разуме као „издаја посебности“ (случај Хашког трибунала и испоруке Слободана Милошевића представља пример тога), што се у великој мери (мада не у потпуности) десило у послепетооктобарској Србији. Иако Србија није изузетак у овом погледу, политичка дешавања након Петог октобра добар су пример како политичка демагогија образована на националистичкој матрици може спречавати напредак друштва.

Неспремност главних политичких актера позиције и опозиције да се прихвате нужне и непопуларне реформске мере српску транзицију увек наново враћа на почетак. Када се томе додају и крупни нерешени политички проблеми јасно је да национализам и транзиција у случају Србије представљају готово инкомпатибилне појаве.

*

У третирању питања односа национализма и транзиције пошло се од одређења које у методолошком смислу омогућава да се феномену национализма не прилази из угла вредносног оцењивања, како је то често случај у стручној литератури. То је методолошки смислено и корисно решење јер се избегава начелно осуђивање/похвала овог феномена, већ се упућивањем на посебне политичке праксе и случаје документују његови позитивни/негативни ефекти. Јер национално осећање увек постоји код многих припадника једног народа, као и осећај националне припадности, идентитета једне нације. Док је спецификација овог феномена могућа на различите и често супротстављење начине који укључују различите наклоности/ненаклоности, оријентације, гледишта и ставове припадника исте нације то није могуће доћи до једног, јединственог и чврсто омеђеног концепта „замишљања“ нације. Како начин замишљања нација није истоветан ни за припаднике исте нације, не постоји један једини или званични начин „замишљања“ који би припадао свакој нацији понаособ. То са друге стране не значи да се за одређене, конкретне примере уплива национализма у политику не може установити да ли представљају продуктивне или непродуктивне политичке појаве, већ само то да у начелном погледу стратегија која у национализму види *по себи* позитивну или негативну појаву (стратегија карактеристична за супростављене стране левице и деснице), није функционална. Кључна последица примене оваквог метода састоји се у томе што се одговорност за спровођење и креирање одређене политике у транзицији тражи пре свега на нивоу деловања политичких актера а не у вољи би-

рачког тела (или једног народа). Овим поступком се не имплицира ирелевантност утицаја бирачког тела на креирање политике - јер је бирачко тело оно које *бира* политичке актере - већ се само жели рећи да политичка одговорност за успех/неуспех транзиције/реформи *пре свега* лежи у деловању политичких актера.³⁹⁾

Дакле, разматрање феномена национализма не повлачи нужно његову вредносну оцену, нарочито када се овај феномен разматра у односу према савременим транзицијским процесима, што представља једну од теза овог рада. Овај релаксирајући приступ иначе веома запаљивој материји политичког дискурса омогућава да се од случаја до случаја, од групе земаља до неке друге групе земаља, размишља о савременом феномену национализма. Општи закључак који се намеће на основу оваког размишљања указује на то да у неким случајевима, као што је већ у раду поменуто, национализам може имати позитивну улогу у мобилизацији становништва ка прихватању неопходности структуралних промена у друштву. Вредносно неутралним приступом једном овако важном феномену добија се огромна предност у односу на она становишта која полазе од његове позитивне или негативне перцепције. На теоријском плану то значи да се један феномен промишља у својој сложености, а на практичном, постају могућа различита објашњења успеха/неуспеха одређених реформских политика. Намеће се закључак да у примени овог методолошког приступа, захваљујући Андерсоновој дефиницији, национализам не представља нити добро нити зло по себи, те да се о оцени његовог дејства у поједином друштву морају узети у обзир и други фактори. Као што је указано, није исто поредити националистичке тенденције, на пример, у политици чешког председника Валцава Клауса и текућу дневну политику у Србији која дубоко „уважава“ националне обзире. У једном случају имамо земљу која је у много аспеката довршила своју транзицију и осигурала статус консолидоване демократије те се поред других сличних земаља једне веће заједнице нашла пред изазовом најновијих покушаја европског протекционизма и регулације, а у другом случају имамо земљу која далеко заостаје у транзицији и у којој институције слободног тржишта заправо и не постоје те и није квалификована за дилему пред којом стоје земље прве категорије.

Посебну тешкоћу приближавања српског национализма потребама транзиције представља чињеница да се интелектуална

39) Бирачко тело се одређује за основне правце кретања у једном друштву и одређене политике. Каква ће бити текућа политика и спровођење ових основних праваца зависи од самих политичких актера, не од бирачког тела.

сцена Србије и даље (скоро десет година по започетој транзицији) у суштинским смислу одређује и позиционира у односу спрема питања национализма. Док са једне стране један део интелектуалаца упорно доказује своју приврженост и оданост „српском националном бићу“ докле други део, подједнако борбено указује да искључивог кривца за лошу економско-политичку ситуацију треба тражити управо у патолошком национализму кога вешто користе политичари. Када се дакле, у први план политичког сврставања и борбе стави ово питање а запоставе сва друга питања онда супротстављене стране у политичком спору остају у зачараном кругу оптуживања из кога не могу изаћи јер се свођењем врло практичне проблематике транзиције на генерална и непрактична питања „за“ и „против“ „српског бића“, укида било каква могућност правих реформи, а једино што остаје јесте јалова борба „партизана“ и „четника“, битка чијем се исходу на жалост не види крај. Конфузија и незрелост српских интелектуалаца се нужно преноси и на српску политику и јавност, те се имагинарне и непотребне поларизације још више продубљују и јачају остављајући места за калкулисање главних фактора политичке сцене на којој се принципом феудализације државних ресора и министарстава решава готово све, чак и оно за шта нема решења.⁴⁰⁾ На тај начин Србија остаје ван транзицијских токова далеко заостајући за свим оним што је већина земаља источне и југоисточне Европе одавно постигла.⁴¹⁾

На крају, остаје нада да ће се у будућности изаћи из зачараног круга заговорника и поборника национализма и да ће српска транзиција почети да личи на неку од озбиљних транзиција. За то није потребно много осим воље главних политичких актера да се уради оно што је неминовно и што се одавно зна из транзицијских искустава многих земаља. Пре свега смањење државног апарата, државне потрошње, либерализација тржишта и укидање нереалних социјалних обећања уз јачања механизма правне државе. То је опробани рецент који је свугде и увек доводио до резултата а који је по

40) Случај састављања последње Владе Републике Србије демантовао је по ко зна који пут чувени национални мит по коме „само слога Србина спашава“. Наизглед недостижни идеал јединства иначе непомирљиве српске браће доживео је своје остварење кроз коалицију Социјалистичке партије Србије (СПС) и Демократске странке (ДС) и стабилност садашње Владе, а да се истовремено није остварило његово знаменито предсказање.

41) Готово је трагикомично то што се читав успех „реформске“ политике текуће владе свео на, иначе по себи важно али не и једино битно, питање изласка наше земље на „белу Шенген листу“. Случај „беле листе“ представља парадигматичан пример како политичари мотивисани само вољом за остајањем на позицијама користе „снове“ измученог становништва ради остваривања својих циљева.

правилу најтеже прихватити, јер представља праву реформу која краткорочно доноси проблеме онима који је спроводе а дугорочно благодостање и корист онима који су у почетку против ње.

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

- Arash Abazadeh, „Does Liberal Democracy Presuppose a Cultural Nation? Four Arguments“ u *American Political Science Review*, Vol. 96, No. 3, 2002.
- Arash Abizadeh, „Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism“, *The Journal of Political Philosophy*, Volume 12, Number 3, 2004.
- Arash Abizadeh, „Liberal Nationalists versus postnational social integration: on the nation’s ethno-cultural particularity and ‘concreteness’“ u *Nations and Nationalism*, 10 (3), 2004.
- Бенедикт Андерсон, *Нација замишљена заједница*, Плато, Београд 1998.
- David Miller, *On Nationality*, Oxford, University Press, 1995.
- Ернест Ренан, „Шта је народ?“, Свети Сава, Београд, 1883.
- Иван Јанковић „Либерални национализам“, www.katalaksija.com.
- Милена Пешић, Александар Новаковић, *Слобода и јавност: одређење, проблематизација и значај*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Мирослав Прокопијевић, „Капитализам и криза“, www.katalaksija.com.
- Младен Лазич, *Систем и слом: Распад социјализма и структура југословенског друштва*, Филип Вишњић, Београд 1994.
- Notions of Nationalism*, ed. by Sukumar Periwal, Central European University Press, Budapest, London, New York, 1995.
- Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, 1993.

Summary

NATIONALISM AND TRANSITION

– On a methodologically plausible notion of nationalism –

Weighting on relationship between nationalism and transition, this article uses Benedict Anderson’s definition of nationalism. The latter enables value-neutral explanation of nationalism, which is uncommon in scientific analysis. This approach has methodological benefits in avoiding approval/disproval strategy toward nationalism or its segments. Pointing to explicit political cases and practices, the positive/negative effects of nationalism are displayed. Analyzing the status of nationalism in the globalised world, EU and Serbian post-communist transition, it reveals the degree of in/compatibility between these

two phenomenons, and an answer to the main question of this article. By examining Serbian reforms and the status of nationalism in Serbian transition, steep obstacles in harmonization/reconciliation between transition and nationalism are acknowledged.

Keywords: nationalism, transition, free market institution, reforms